

**MOLLA NASREDDİN DERGİSİNİN İKİ ÖNEMLİ YAZARI: MİRZA CELİL VE
SABİR**

Dr. Öğr. Üye. Nergiz GAHRAMANLI*

ÖZ

Azerbaycan Türk edebiyatının ilk mizah dergisi olan Molla Nasreddin, 1906 yılında Celil Memmedkuluzade tarafından çıkarılmıştır. Döneminde gördüğü olumsuzlukları dile getirmek ve halkı uyandırmak için bir mizah dergisi çıkarma kararı alan Celil, buna Molla Nasreddin adını verir. Molla Nasreddin'in neşri Azerbaycan matbuatında önemli bir olaydı. Dergi, toplumdaki olumsuzlukları Nasreddin Hoca'nın yaptığı gibi mizahi bir dil ve ironik üslupla dile getirmiştir. Renkli ve resimli bir dergi olan Molla Nasreddin, haftada bir defa basılmıştır. Her sayı sekiz sayfadan ve bu sekiz sayfanın yarısı da karikatürlerden oluşmuştur. Kısa sürede dergi herkes tarafından tanınmaya ve büyük ses getirmeye başlar. Derginin etrafına dönemin önemli yazarları toplanır ve bu topluluğa "Molla Nasreddinciler" denilmeye başlanır.

Buradaki yazıların çoğu "Molla Nasreddin" takma adıyla Celil Memmedkuluzade tarafından yazılmıştır. Dergide mizahi hikâyelere, şiirlere, deyimlere, sohbetlere, hesap meselelerine, mektuplara, lügata, sorulara vb. yazılara yer verilmiştir. Onun nesirde yarattığı yeniliği, şiirde Mirza Elekber Sabir yaratmıştır.

Molla Nasreddin dergisi denilince nesirde Celil Memmedkuluzade, nazımda Mirza Elekber Sabir akla gelmektedir. Mirza Celil fikirlerini nesir yoluyla, Sabir ise nazımla halka ulaştırmıştır. İlk sayısından itibaren sosyal, siyasi, edebi meseleleri malzeme olarak seçen ve işleyen, dönemin şair ve yazarlarının dikkatini çeken Molla Nasreddin, bugünün edebiyatına ve toplumuna önemli bir hizmette bulunmuştur.

Bu çalışmada, iki güçlü yazarın Molla Nasreddin dergisinde eleştirel bakış açısıyla yazdığı yazıların önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mirza Celil, Sabir, Molla Nasreddin, mizah, dergi.

TWO NOTABLE AUTHORS OF MOLLA NASRADDIN MAGAZINE

ABSTRACT

Molla Nasraddin, the first humor magazine in the Azerbaijan field Turkish literature, was published by Celil Memmedkuluzade in 1906. Celil, who decided to publish a humor magazine in order to express the social problems he witnessed in his period and to raise the awareness of public, called it Molla Nasraddin. The publication of Molla Nasraddin was a remarkable event in the Azerbaijani press. The magazine depicted the negativities in the society in a humorous tone and ironic style, precisely as it is in the jokes of Nasraddin Hodja. Molla Nasraddin, a colorful and illustrated magazine, was published once a week. Each issue consisted of eight pages and half of these eight pages featured caricatures. In a short time, the magazine became recognized by everyone and made a tremendous impact. The important writers of the period gathered around the magazine and this group was called "Molla Nasreddinciler" that was to denote the ones who regularly engaged in the magazine.

Most of the articles in the magazine were written by Celil Memmedkuluzade under the pseudonym "Molla Nasraddin". Humorous stories, poems, idioms, conversations, account matters, letters, lexicon, questions, etc. are included in the magazine.

---

* Yeditepe Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü/Türk Dili Ve Edebiyatı Pr, neraz39@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-9347-2669

When the magazine Molla Nasraddin is mentioned, Celil Memmedkuluzade comes to mind in the field of prose and Mirza Elekber Sabir in the field of poetry. He made as much innovation in prose as Mirza Elekber Sabir did in poetry. Mirza Celil conveyed his ideas to the public by prose, while Sabir by poetry. Dealing with the social, political and literary matters and arousing the attention of the poets and writers of the period from the very first issue, Molla Nasraddin made notable contributions to the contemporary literature and society.

In this study, the importance of the articles written from a critical point of view by these two influential authors in the magazine Molla Nasraddin is emphasized.

Keywords: Mirza Celil, Sabir, Molla Nasraddin, humor, magazine.

Giriş

XIX. yüzyılın başlangıcında Azerbaycan'da sosyal-ekonomik ve toplumsal birçok değişiklikler yaşandı. Mirza Cafer Topçubaşı, Abbaskuluzağa Bakıhanlı Kudsî, Mirza Şefi Vazeh, Kasım Bey Zakir vb. önemli aydınlar yetişti. XIX. yüzyılın ikinci yarısında bu değişiklikler edebiyata da yansdı, yeni fikirler, yeni türler ortaya çıktı.

Dönemin en büyük temsilcisi Mirza Fethali Ahundzade'dir. O, Azerbaycan'da edebi nesrin ve edebi tenkidin kurucularındandır. Türk İslam âleminde ilk tiyatro eserini yazan odur. Nesrin ilk örnekleri onunla başlamış, ilk Türk gazetesi olan *Ekinçi*'nin sahibi Hasan Bey Melikzade Zerdabi'nin yazdığı yazılarla devam etmiştir.

İlk Türk gazetesi olan Ekinçi 1875-1877 yıllarında Bakü'de Hasan Bey Melikzade Zerdabi tarafından çıkarılmıştır. "Bu gazete aynı zamanda Çarlık idaresi altında yaşayan Türklerin çıkarmaya muvaffak oldukları ilk milli Türk- Müslüman gazetesi olma şerefini de taşır. Ekinçi'nin 1875'te 1-12., 1876'da 13-36. ve 1877 yılında da 37-56. sayıları çıkartılmıştır." Zerdabi bu gazeteyi çıkarabilmek için resmi makamlardan gerekli izinleri üç yıl süren uzun mücadeleler sonunda alabilmiştir. Gazete iki haftada bir neşredilmiştir. Siyasi konulara yer verilmesinin yasak olduğu gazetede, yalnızca tarım ve köy işleri hakkında haberler yayımlanmıştır. Gazetede 1100'den fazla makale, mektup, haber, köşe yazısı ve şiire yer verilmiştir. *Ekinçi* Azerbaycan'da realist edebiyatın gelişimine önemli katkıda bulunmuştur. (Akpınar, 1994: 89-90)

Ekinçi kapandıktan sonra birçok gazete yayımlanır. Bu gazeteler arasında 1903 yılında Mehemed Ağa Şahtahtlı tarafından yayımlanan *Şark-ı Rus* gazetesi büyük önem arz etmektedir. Gazetenin etrafına Celil Memmedkuluzade, Mirza Elekber Sabir, Abbas Sıhhat, Ömer Faik Numanzade vb. dönemin önemli aydınları toplanmıştır. (Şerif, 1986: 247)

Celil Memmedkuluzade ilk matbuat faaliyetine *Şark-ı Rus*'ta başlamıştır. Onun gazetede birkaç hikâyesi ve makalesi Rusça'dan yaptığı çeviriler yayımlanmıştır. *Şark-ı Rus* gazetesi vasıtasıyla matbuat âlemine açılan yazar, burada Ömer Faik Numanzade ile tanışmış ve arkadaş olmuştur. Bu dostluk ileride gerek Azerbaycan Türk edebiyatı ve fikir hayatı, gerekse Azerbaycan basın tarihi için büyük önem taşıyan meşhur *Molla Nasreddin* dergisinin temelini atılmasına sebep olmuştur.

Şark-ı Rus gazetesi kapatıldıktan sonra Celil Memmedkuluzade ile Ömer Faik Numanzade matbaayı satın almış ve Geyret adı altında yayın faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Daha sonra Celil bir gazete çıkarmak için [iki defa] başvurmuş, istediği

gazete için izin çıksa da fikrini değiştirmiş, *Molla Nasreddin* adını vereceği bir mizah dergisinin çalışmalarına başlamıştır. (Kasımzade ve Ceferov, 1982: 225) Celil Memmedkuluzade *Molla Nasreddin* dergisinin oluşumunu derin anlamlı bir cümleyle ifade etmiştir: “*Molla Nasreddin’i tabiat kendi yarattı, devir kendi yarattı.*” (Memmedkuluzade, 2004: 69)

1. MOLLA NASREDDİN DERGİSİ VE MİRZA CELİL

Celil Memmedkuluzade XX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının en önemli temsilcisi, “çok sevilen nasir, tiyatro yazarı, tenkidi realizm edebi mektebinin” rehberi, *Molla Nasreddin* dergisinin redaktörüdür. (Ahmed Orucova, 2014: 51) 1906 yılı Mart ayında neşre başladığı *Molla Nasreddin*, renkli ve resimli bir mizah dergisidir. Mirza Celil’in dergiye *Molla Nasreddin* adını vermesinin sebebi, Molla Nasreddin isimli bir “zatin” eskiden Azerbaycan, Yakın ve Orta Şark’ta halk arasında güçlü mizah anlayışıyla tanınan bir insan olmasıdır. Nasreddin Hoca’yla ilgili yüzlerce meşhur fıkra bilinmektedir. Nasreddin Hoca fıkralarında olduğu gibi, Celil’in hikâyelerinde ve gazete yazılarında da mizah çok güçlüdür. O, yazılarında halkın hakkını savunmakta, mevcut hükümeti eleştirmektedir. Yazar, *Molla Nasreddin* dergisindeki yazılarının çoğunu “Molla Nasreddin” imzası ile yazmıştır. Dergi yayımlandıktan sonra Mirza Celil, halk arasında “Molla Amca”, “Molla Nasreddin” lakapları ile tanınmaya başlamıştır. “Molla Nasreddin” aynı zamanda Mirza Celil’in gizli imzalarından biridir. “Mirza” adı herkese verilmemektedir. Azerbaycan’da yazı ile edebi yaratıcılıkla meşgul olan kişilerin adlarının önüne eklenmektedir. Bu ad birçok yazar arasında yalnız birkaç kişiye verilmiştir. Mirza Fethali Ahundzade, Mirza Şefi Vazeh, Mirza Elekber Sabir, Mirza Abdurrahim Talıbzade, Mirza Celil, “Mirza” ünvanını kazanmışlardır. “Mirza” “üstad” anlamına da gelmektedir. (Hebibbeyli, 2004: 4-5)

Molla Nasreddin haftada bir defa basılmıştır. Her sayı sekiz sayfadan ve bu sekiz sayfanın yarısı da karikatürlerden oluşmuştur. Karikatürleri devrin yetenekli ressamı sayılan Oskar Smerling, İozef Rotter, daha sonra ise Azim Azimzade çizmiştir. Resimlerin konusunu resamlara çoğu zaman derginin redaktörü Celil Memmedkuluzade vermiştir.

Dergide mizahi hikâye, köşe yazısı, şiir ve makalelerden başka, mizahi olarak yazılan telgraf haberleri, ilânlar, sohbetler, deyimler, hesap meseleleri, mektuplar, lügat, soru vb. yazılar yayımlanmıştır. Bu yazılar kısa ve keskin bir üslupla ifade edilmiştir.

Molla Nasreddin dergisi ilk sayısından itibaren birçok şair ve yazarın dikkatini çekmiştir. Siyasi ve sosyal olayların konu edindiği mizah dergisi kısa sürede tanınmış ve etrafına bir grup yazar toplanmıştır. Dergide dramaturg Abdurrahim Bey Hakverdiyev, gazeteci Ömer Faik Numanzade, yazar Memmed Sait Ordubadi, besteci Üzeyir Hacıbeyov, şair Mirza Elekber Sabir, Ali Nazmi, Aligulu Gamküsar, Salman Mümtaz vb. vardı. (Ensiklopediya, 2008: 11) Bu yazarlara “Molla Nasreddinciler” denilmekteydi.

Molla Nasreddin’ciler, millî değerlere sahip ve modern anlamda eğitim verecek Azerî okullarının sayısının artırılarak daha çağdaş bir eğitim seviyesinin yakalanması gerektiğini savunurlar. Derginin

yazarları/şairleri, kendilerini toplumun ilerleme sürecinden sorumlu tutan aydınlardır. Molla Nasreddincilere göre toplumu bilinçlendirerek çağdaş uluslar düzeyine ulaştırmanın ilk aşaması, doğru ve modern bir eğitimidir.” (Adıgüzel, 2007:15-16)

Onların dile getirdiği fikirler tüm Şark'ı etkilemiştir. “Molla Nasreddin edebi mektebi” denildiğinde nesirde ilk sırada Mirza Celil, şiirde Sabir akla gelmektedir.

Molla Nasreddin dergisi, redaktörün; [“Müslüman kardeşlerim, ben sizin için geldim! O kimseler için geldim ki, benim sohbetimi beyenmeyip, bazı bahaneler ile benden kaçıp gidiyorlar, örneğin, fala baktırmaya, köpek boğuşurmaya, derviş masalını dinlemeye, hamamda yatmaya ve diğer önemli amellere. Çünkü hükemâlar şöyle buyurmuş: ‘Sözünü öyle kimselere söyle ki, seni dinlemesinler’] (Memmedkuluzade, 1984: 673, 675) cümlesi ile başlayan yazısı ile açılır.

Dergideki sosyal ve siyasi konular, telgraf haberleri, sorular, okuyucuya mizah yoluyla sunulmuştur. Mirza Celil mizahı hem yoğun hem de başarılı bir şekilde kullanmıştır. Mizahi üslupla kaleme aldığı yazılarda halkın gözünü açmaya, iyi ve kötüyü birbirinden ayırmaya, özgürlüğün değerini bilmeye çağırmıştır. Aşağıda verilecek olan örneklerin hepsinde ironi ve hiciv vardır.

Örneğin, dergideki bir haberde “*burada sakın bir ortam mevcuttur, kurt kuzu ile birlikte otlamaktadır*” (Molla Nasreddin, 1906 No: 3) denilmektedir. Soru şeklinde yayımlanmış “Bilinmesi Gereken Haberler”de (Molla Nasreddin, 1906 No: 3, 6) divanhanede çalışan mollaların taziye yerlerinde sabah akşam yiyip içtikleri anlatılmaktadır.

Atasözleri ve deyimler bölümünde toplumdaki çeşitli aksaklıklar eleştirilmiştir:

“Koyuna rahm eylersen kurda zulüm olur”,

“Baba malı olduğu yerde senin kazanman haramdır.” (Molla Nasreddin, 1906 No: 6)

Molla Nasreddin dergisindeki mizahi *Telgraf Haberleri*'nde siyasi meselelere değinilmiş, “mürteci”ler, çarlık ve “şark despotizmi” tenkit edilmiştir.

Çar hükümetinin eğitim konusundaki kötü tavrını göstermek amacıyla bir telgraf haberinden yola çıkarak şunlar söylenmiştir:

“Müslümanlar terakki etmektedirler. Şemahı'da bir eczacıya kiraathane açma izni verilmiştir. Burada Türkçe hiçbir kitap okunmaması şartıyla.” (Molla Nasreddin, 1906 No:3)

Çeşitli vergiler, rüşvetler ve istismar, *Hesap Meseleleri*'nde alaycı bir dille anlatılmıştır:

“Çiftçi yetiştirdiği buğdayın otuzda on hissesini beye, on hissesini imam veya dervişe, on hissesini muhtara ve mahkeme harcı olarak polise rüşvet verir. Çiftçinin kendisine ne kadar buğday kalır?” (Molla Nasreddin, 1907 No: 6)

Molla Nasreddin dergisinde yalnız Azerbaycan'daki olaylara değil, bütün dünya hadiselerine yer verilmiştir. Emperyalist devletlerin halka yaptığı zulüm, şark istibdadı, "İran ve Türkiye irticası" keskin bir dille tenkit edilmiştir.

"*Molla Nasreddin dergisini İran Padişahı İran'a ve İran Azerbaycanı'na, Abdülhamid ise Türkiye'ye gönderilmesini yasaklamıştır.*" (Memmedkuluzade, 1984: 359-360)

Celil Memmedkuluzade yazılarında halkın köle gibi yaşadığını, yoksul kesimin hiçbir haklarının olmadığını hatta insan yerine konulmadığını anlatmış, hanları, beyleri, ağaları keskin yazılarıyla ifşa etmiştir. Dergi halkın bu zor yaşam tarzını tasvir etmekle yetinmemiş, halkın gücünü birleştirdiği takdirde bu zulüm ve esaretten kurtulabileceği bilgisini vermiştir. Zulme, istismara ve haksızlığa karşı tek yolun, birlikte mücadele olduğunu dile getirmiştir.

Molla Nasreddin'in Azerbaycan Türk edebiyat tarihinde önemi büyüktür. Dergide yapılan tenkitler herkesi etkilemiştir. Tercüman gazetesinin redaktörü İsmail Gaspirinski Celil Memmedkuluzade'ye yazdığı mektupta derginin önemini şu cümlelerle desteklemiştir:

"*Sizin tenkit ettiğiniz kusurlar bütün İslam âlemi için müşterektir. Derginizde hedefe doğru yönelen şeyler vardır... Sizin derginizin gelecekte matbuat âleminde önemli yer tutacağından şüphem yok.*" (Aliyev, 1979: 15)

Mirza Celil'e göre yüzyıllarca hüküm süren cehaleti tenkit etmek o kadar kolay değildi. Gerçekleri saklamayan *Molla Nasreddin* dergisi mertçe mücadele meydanına girmiş, bütün olumsuzlukları ifşa etmiş ve çok sayıda düşman kazanmıştır. Derginin çeşitli sosyal tabakadan düşmanları vardı. Tiflis general gubernatoru defalarca dergiyi yasaklamış, İran hükümeti gümrükte derginin nüshalarını yakmıştır. Bakü mollaları, Karabağ beyleri, Dağıstan fanatikleri Mirza Celil'e tehdit mektupları göndermiştir. Çar sansürü de dergiyi gördüğü yerde yırtıp atmış, neşrine engel olmuştur. Çoğu zaman *Molla Nasreddin*'in birçok sayfası ya tamamen boş ya da kırmızı kalın çapraz çizgi şeklinde çıkmıştır. Celil Memmedkuluzade *Molla Nasreddin*'de her zaman gerçekleri yazmıştır. Sözleri hep acı olmuştur, çünkü insanların hoşlanmadığı konuları dile getirmiştir. (Ensiklopediya, 2008: 11-12) Yapılan tehdit ve takipler onu yıldırmamış, faaliyetini devam ettirmiştir.

Molla Nasreddin dergisinin birinci sayısı 7 Nisan 1906 yılında çıkmıştır. 1906-1931 yılları arasında kısa aralıklarla yirmi beş yıl devam etmiştir. Önce Tiflis'te sonra Tebriz'de ve Bakü'de yayımlanmıştır. (Rızayev, 2008: 11) Derginin Azerbaycan'ın milli uyanışında ve gelişiminde mühim rolü vardır.

Celil Memmedkuluzade *Molla Nasreddin* dergisinde neşrettiği "Sizi Deyib Gelmişem", "Nece Gan Ağlamasın", "Rus Mehreci", "Niye Meni Döyürsüz", "Millet", "Fırkalar Davası" vb. makalelerinde devrin sosyal problemlerini yansıtmıştır. Halkın büyük çoğunluğu okuma yazma bilmediği için derginin birkaç sayfasını renkli ve karikatürlü hazırlanmıştır. Çizilecek karikatürlerin konusunu resamlara Mirza Celil kendisi vermiştir. *Molla Nasreddin*'deki karikatürleri Azim Azimzade, Oskar Şmerling, İozef Rotter vb. çizmiştir. Celil Memmedkuluzade "Teze Partiler", Azade-yi Vicdan",

“Firgeler Davası” vb. makalelerinde çok partili sistem, insan hakları, demokratik seçim gibi konular hakkında görüşlerini ifade etmiştir. (Memmedkuluzade, 1984: 27-28)

1917 yılında yazdığı “Cumhuriyet” makalesinde Çar idare sistemi dağıldıktan sonra ülkede oluşan zorlu durumdan çıkışı, cumhuriyet sisteminin kurulmasında görmüştür. “*Cumhuriyet, yeni latınca ‘Respublika’ ele bir hükümete deyirler ki, orada memleketin idaresi cemaatin öz idaresinde ve ihtiyarındadır.*” (Memmedkuluzade, 2002: 97)

Halk dergisi olan halkın haklarını ve menfaatini savunan *Molla Nasreddin*, Azerbaycan Türk edebiyatı ve matbuatında o zamana kadar kullanılmayan bir dil kullanmıştır. Dergisini geniş halk kitleleri için yayımlayan Mirza Celil, konuşma dilini tercih etmiştir. Burada amaç yalnız Arapça ve Farsça kelimeleri dilden çıkarmak veya dile giren Rusça kelimeleri atmak değil, dili tamamen yeniden oluşturmaktır.

Celil Memmedkuluzade hiçbir edebi dil kuralına uymamış, halk kitlelerinin konuştuğu dilde yazmıştır. Bu dil çoğu zaman cümleyi tahrif eden, Azerbaycan köylüsünün ve işçisinin konuştuğu, alıştığı ve herkes tarafından anlaşılan bir dildir.

Ekim İnkılabı’ndan (Oktyabr İnkılabı) önce *Molla Nasreddin* dergisinin ana dile yabancı olan “milliyetçilere karşı” yazdığı çok sayıda mizahi şiir Güney Azerbaycan matbuatında olumlu etkiler göstermiştir.

Biz ‘Molla Nasreddin’ mecmuasını sade bir şekilde, ana dilinde yazmaya başladık. Bizim bu dile ana dili dememizin sebebi, bu dilde yazınca ve ortaya ‘ana’ sohbeti gelince, biz ‘ana’yı ‘ana’ yazarız, ama başka yazarlarımız... ‘ana’ kelimesi yerine ‘mader’, ‘ata’ [baba] kelimesi yerine ‘peder’ yazarlar... Hatta her gün yediğimiz ‘çöreği’ [ekmeği] beğenmeyip ‘nan’ yerdiler ve şimdi de yerler... Türk dilinin terkip ve kurallarını bir kenara bırakıp Arapça, Farsça terkipleri kullanırlardı ve şimdi yine kullanırlar. (Memmedkuluzade, 1985: 159)

Yazarın amacı, bütün Türkler için herkesin anlayabileceği ortak bir dil yaratmaktır. “*Dil Celil Memmedkuluzade ve arkadaşlarının üzerinde hassasiyetle durduğu konulardan biridir. Dolayısıyla, Molla Nasreddin dergisinde bu konuyla ilgili pek çok yazının kaleme alındığı görülür.*” (Uygur, 2006:13)

Mirza Celil, kadın hakları konusunu da ele almış, “Danabaş Kendinin Ehvalatları [Danabaş Köyü’ndeki Olaylar], “Ölüler”, “Konsolos’un Hanımı”, “İki Er [İki Eş]”, “Goşa Balınc [Çift Yastık]” vb. hikâyelerinde ezilen kadınları anlatmıştır.

Molla Nasreddin’de Azerbaycan Türklerinin toplumsal yaşamına ait en çok yer verilen konu, kadının konumudur. Bu konu sadece Azerbaycan Türklerinin kadına yaklaşımı olarak ele alınmamıştır. Tüm İslam dünyasında kadına karşı olan olumsuz tavır, dergi yazarlarının eleştirdikleri en önemli toplumsal mevzu olmuştur. Toplumun kadına bakışı, kadınların yaşamın içinden uzaklaştırılıp evlere hapsedilmesi, kız çocuklarının çok küçük yaşlarda zorla evlendirilmeleri sıklıkla kara mizahla eleştirilmiştir.” (Adıgüzel, 2007:13)

Molla Nasreddin XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan Türk halkının milli özgürlük ideallerini savunmuş, cemiyette hüküm süren sosyal adaletsizliklere karşı mücadele etmiş, sosyal, siyasi fikirlerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Dergide cemiyetin her zümresinden olan kişilerin tenkidine yer verilmiştir.

2. MOLLA NASREDDİN DERĞİSİ VE SABİR

Mirza Elekber Sabir *Molla Nasreddin* dergisinin ikinci en etkili ismidir. Önceleri gazel, kaside Doğu klasisizmini taklit eden şiirler yazmış, daha sonra gördüğü sosyal, siyasi ve iktisadi durumları mizah yoluyla dile getirmiştir. “*Sabir hiciv şairidir. Satirik şiiri bir tarz olarak benimsemiştir. Edebiyatımızda hiciv, taşlama ya da yergi terimleri ile karşıladığımız bu türün örnekleri ile gerek Klâsik, gerek Halk, gerekse Yeni edebiyat sahasında sıkça karşılaşmak mümkündür. Bu durum Azerbaycan sahası için de geçerlidir.*” (Erol, 2008:117)

Molla Nasreddin, Mirza Elekber Sabir gibi yetenekli şairin parlaması için zemin olmuştur. Onun şiirleri şekil ve konu bakımından kendinden önceki şairlerin eserlerinden çok farklıdır. Sabir’in açtığı yeni şiir yolu - satira yolu – hem kendi devrinde hem kendinden sonraki şairlere çok şey öğretmiştir. Onun sanat hayatı her bakımdan zengindir. Özellikle de devrinin mühim olaylarını yansıtmakta zorlanmamıştır. “*Şairem asrımın ayinesiyem*” (Sabir, 1976:187) cümlesini söyleyen şair yanılmamıştır. Çünkü şiirleriyle her türlü sosyal siyasi olayı yansıtmış, kendi dönemine ayna tutmuştur.

Mirza Elekber Sabir şiirde “devrim” yapmıştır. Onun dostu Abbas Sihat şairin hayatından bahsederken şöyle yazmıştır: “*Men iddaa edirem ki, Sabir’in eserleri beş yılın müddetinde inkılaba bir ordudan artıg hizmet etmiştir.*” (Handan, 1946: 14)

İlk sosyal şiiri, 1903 yılında Tiflis’te çıkarılan *Şark-ı Rus* gazetesinde neşredilmiştir. Burada gazeteyi tebrik etmektedir. “*...Kıl dualar ki ‘Şark-ı Rus’umuzun / Tal’atından olur cihan beyza.*” (Sabir, 1962: 329) *Şark-ı Rus* gazetesi kapatıldıktan sonra Celil’in çıkardığı *Molla Nasreddin* dergisinde “Hop-hop” takma adıyla yazmaya başlamıştır. Mizahi olarak kaleme aldığı bu şiirler ona büyük ün kazandırmıştır. Sabir’in çeşitli dergilerde yazdığı şiirler ölümünden sonra Abbas Sihat’in öncülüğünde toplanmış ve kullandığı imzasından dolayı *Hophopname* adı ile ilk defa 1912 yılında bastırılmıştır. (Mir Celal ve Hüseyinov, 1969: 61)

“*Sabir’in bilinen şiirlerinin toplandığı ‘Hophopname’ adlı eser ise, yine Azerbaycan’da bir dönüm noktası kabul edilen 1905 sonrası gelişmelerin, âdeta karikatürize edilmiş bir tablosudur. Bu eseri ile Sabir, Kasım Bey Zakir’in başlattığı gelenek çerçevesinde realist tarzı zirveye taşıyacak, yaşadığı muhiti bütün detayları ile çalışmalarına aksettirerek sosyal, siyasî ve kültürel sahadaki gelişmelerin panoramasını ortaya koyacaktır.*” (Erol, 2008:115)

Azerbaycan Türk edebiyatının sosyal düşünce çerçevesini genişleten, onu hayata, halkın mücadelesine, manevi ihtiyaçlarına, dertlerine, sevinçlerine yaklaştıran şair, realizmin oluşmasına önemli katkıda bulunmuştur. İşçilerin, yoksul köylülerin, aydınların isteklerini, yaşadığı dönemdeki yaşam mücadelelerini dile getirmiş, bu tabakaların hayatını, arzularını kısıtlı şekilde ve onların günlük ihtiyaçları için değil, geniş planda gelecek için tasvir etmiştir. Bu insanların mücadelesi bir miktar su ya da

bir kap yemek için değil özgür ve mutlu bir hayat içindi. O, devrindeki halk mücadelesini, hayatını en doğru ve eksiksiz olarak yansıtan halkın gönlünde yatan hakiki halk şairi idi.

Sabir'in edebiyatta hızla yükselmesinin sebebi 1906-1911 yıllarında yazdığı şiirlerdir. Beş senede edebiyatta zirveye oturmuştur. Onun yaratıcılığının ortaya çıkmasına sebep hem kendi istidadı hem uygun sosyal muhiti. Sabir'in gücünün, yeteneğinin özelliği satira idi. Keskin hiciv, hayata, olaylara satirik bakış ön planda idi.

Sabir'e kadar satirik parçalara, sosyal satiranın örneklerine Kasım Bey Zakir'de ve Seyid Azim'de rastlıyoruz. Şair klasik edebiyatımızdaki bu örnekleri genişletmiş, ilerletmiş, bir satira okulu yaratmıştır. Yarattığı satiralar için devir ve muhit de uygun olmuştur. Ancak bu durum tek bir şairin işi değildi. *Molla Nasreddin* ve "Molla Nasreddin mektebi" olmasaydı, Sabir'in satirası bu kadar güçlü olmazdı. Bu satira çok keskin ve canlı idi. Acı ve istihzalarla doluydu. Orada nefret, sevgi, gözyaşı ve sevinç birbirine karışmıştı. *Molla Nasreddin*'in yayılmasında, hem Azerbaycan'da hem Şark'ta yeni edebi türlerin gelişmesinde onun katkısı büyüktü. (Caferoğlu, 1963: 6)

Kişisel hayatının zorluğu, maddi ihtiyacı, ailesine bakabilmek için iş araması Sabir'i insan hayatının hem facialı hem de gülmeli alanlarına karşı çok hassas yapmıştır. Bunun için insanları hayatın girdabında, mücadelenin içinde tanımasına sebep olmuştur. Abbas Sıhhat'a göre Sabir, eski şiir ile yeni şiir arasında "*bir yüzyıl kadar uçurum aç[mış]*" ve o "*uçurumu atlamaya kimse cesaret edeme[miştir].*" (Zamanov, 1962: 4)

Mirza Elekber Sabir ironiyi nazımda en iyi kullanma yeteneğine sahip bir yazardır. *Molla Nasreddin* dergisinde çeşitli konularda çok sayıda hiciv yazmıştır. Köylü ve işçi konusu dergide yer alan önemli konulardandır. Azerbaycan köylüsünün hayatı, durumu, arzusu, istekleri açık bir şekilde dile getirilmiştir. Yazdığı şiirlerde köylüyü kendi haklarını korumaya çağırılmış, onları siyasi mücadeleye davet etmiştir.

Köylünün bütün sene büyük zahmetle topladığı mahsulün toprak ağaları tarafından elinden alınması "İlâhî" şiirinde anlatmıştır:

Daş gelbli insanları neylerdin, ilahi?!

Bizde bu soyug ganları neylerdin, ilahi?!

Artıkça hayasızlık olur el mütehammil,

Her zulme dözen canları neylerdin ilahi?! (Sabir, 1976: 81)

Bu mısralarda yazar, izlenim uyandırmadaki başarısını etkili bir şekilde kullanmıştır.

Molla Nasreddin'de köylülerin ve işçilerin zor koşulları ve yaşam şartlarına dair Sabir'in birçok şiiri vardır. Zor şartlarda çalışan işçilerin durumunu "Ekinçi" şiirinde anlatmıştır. O, bu zorluğu satirik üslupla dile getirmiştir. (Molla Nasreddin, 1906 No: 6)

Çiftçi babasan, buğdayı ver darı yeyersen,

Su olmasa gışda eritib garı yeyersen,

Daşdan yumuşak zehir nedir, marı yeyersen

*Öğrenmemisen et-yağa dünyada ekinçi!**Hayvan gibi ömür eylemisen sade, ekinçi!* (Sabir, 1976: 63)

Halk açlık ve sefalet içinde yaşam sürerken, varlıklı insanların bu duruma lakayt olmalarına, umursamamalarına dikkat çekmiştir.

“Ah!.. Nece Keyif Çekmeli Eyyam İdi” şiiri ilk defa *Molla Nasreddin* dergisinde 8 Eylül, [1908 No: 36] “Molla Cibişdangulu” imzasıyla neşredilmiştir. Burada halkın uyanmasını isteyen bir şairin arzu ve istekleri yer almıştır. Bu durumu Sabir şiirinde şöyle anlatmıştır:

*Bizler idik halgın inandıgları,**Pir-i hidayet diye gandıgları,**Nur görürlerdi garanlıgları,**Bizde idi cümle gazandıgları,**Kim bize pul vermese bednam idi,**Ah!.. Nece keyif çekmeli eyyam idi!* (Sabir, 1976: 100)

Düşmanların diliyle anlatılan bu mısralardaki eleştiri, alay, öfke keskin zekâyla harmanlanmıştır. Sabir'in *Molla Nasreddin*'de yazdığı şiirleri baştan sona böyledir. Dergi her sayısında işçi ve köylü konusuna dokunmuştur. Onun bütün eserleri bu bakımdan önemlidir. Çünkü şair, zulmün, ihtiyacın, cehaletin bitmesini istemeyen hâkim tabakayı bu satırlarda hicvetmiştir.

Sabir sosyal tipler de yaratmıştır. “Dilenci”, “Ekinçi”, “Bakı Fehlelerine”, “Satıram”, satırlarında bu tipleri görmek mümkündür.

“Kim Ne Deyer Bizde Olan Geyrete”, “Şükür Huda'ya”, “Görme, Baş Üste, Yumaram Gözlerimi”, “Çırmanırığ Geçmeye Çay Gelmemiş” gibi satırlarında anlattıklarıyla yaptıkları farklı olan söylediklerinin tersini yapan gelecek ve vatan duygusundan mahrum olan korkak, cahil insanların karakterini çizmiştir.

“Kim Ne Deyer Bizde Olan Geyrete” şiiri ilk defa *Molla Nasreddin* dergisinde (1910 No:2) “Ağlar-Güleyen” imzasıyla neşredilmiştir. Sabir iş yapması gerekirken boş konuşanları sert bir şekilde eleştirmiştir:

*Cümle cahan yatsa da, biz yatmarıg**Geyret-i milliyemizi atmarıg,**Ehlimizi başkalara satmarıg**Bir guruşa bir paraya ya bir çete**Kim ne deyer bizde olan geyrete?! (Sabir, 1976: 149)*

Bu kimseler arasında hem cahiller hem aydınlar vardır. Bu aydınlar siyaha beyaz, beyaza siyah derlerdi. Halkın ağır zulüm altında inlediğini, işsiz kaldığını, ihtiyaç çektiğini, okuldan ve bilgiden mahrum olduğunu bildikleri halde yalana başvururlardı:

Bir işe min hümmetimiz var bizim!

Bah, nece cemiyetimiz var bizim!

Bunda güzel niyyetimiz var bizim;

Ay barakallah bu güzel niyyete!] (Sabir, 1976: 149)

Mazlum halkın uyanmaması, düşünmemesi ve mücadeleye katılmaması için böyle söylerlerdi.

Şair yaşadığı dönemde üç inkılabın [1905 Rus inkılabının sonra İran ve Türkiye inkılaplarının] şahidi olmuştur. 1904 yılında Rus Japon savaşı zamanında Çar aleyhine şiirler yazmıştır. 1905 yılında inkılap başladığında Sabir de mücadele meydanına atılmış, inkılabın getirdiği yeni fikirlere, mevcut duruma karşı çıkanlara destek vermiş, onları işçinin, köylünün ve aydınların savaştığı cepheye çekmiştir. Herkesin gözü önünde cereyan eden olaylar anlam kazanmıştır. Sabir'in şiirleri insanların gözünü açmış, hayatı derinden öğrenmeye, dönemi derinden anlamaya yardım etmiştir.

Sabir Güney Azerbaycan ve İran inkılabıyla ilgili de birçok şiir yazmıştır. 1908 yılında Settarhan'ın şah ordusu üzerindeki zaferi "Molla Nasreddinciler"i çok sevindirmiştir. Settarhan'ın bu başarısı hakkında yani bu önemli tarihi zaferle ilgili Celil Memmedkuluzade dergide "Yaşa!" başlıklı küçük bir yazı yayımlamıştır. Sabir de tarihin her devrinde kendi halkına ilham ve kuvvet veren, vatanının özgürlüğü için canlarını feda eden Settarhan'ın ordularını alkışlamış, ona şiirler yazmıştır. Şair *Molla Nasreddin* dergisinde (1908: 42) "Meczub" imzasıyla meşhur "Settarhan'a" şiirini neşretmiştir. Şiir neşredilirken Çar sansürü "Settar" adının yazılmasına izin vermemiş, bunun için hem dergide hem "Hophopname"nin inkılabtan önceki neşrinde adın yerine noktalar konulmuştur. Böylece "Settar" adı ilk defa "Hophopname"nin 1922 yılında neşredilen metne dâhil edilmiştir. (Memmedov, 1976: 225)

Bu şiirde Settarhan ve onun hizmetleri sıralanmıştır:

İşte Settarhan, bahınız, İrani ihya eyledi,

Türklük, İranlılık teklifin ifa eyledi,

Bir reşadet, bir hüner gösterdi, de'va eyledi,

Devletin bir eynini* dünyada risva eyledi

Gaçmadı pervane gibi oddan, deme pervanedir,

Aferinim himmet-i valay-i Settarhanadır. (Sabir, 1976: 107)

Zulme ve istibdada keskin nefret, hak ve adaletin zaferine karşı derin inanç şairin tebliğ ettiği başlıca konulardır.

Sabir, Mehemedeli Şah'ın İran mücahitleri tarafından tahttan indirilmesiyle ilgili yazdığı "Nedir, Aya [Yahu], Yine İsyancıları İranlıların?" şiiri ilk defa *Molla Nasreddin* dergisinde (1909 No:29) "Ebunesr Şeybani" imzasıyla neşredilmiştir:

Ehl-i İran bu geder bişeref olsun, ne üçün?

Düşmen-i terz-i ümur-i selef olsun, ne üçün?

* Eyn-göz. Eynüddevele kastedilmektedir. Eynüddevele Tebriz'e saldıran ve Settarhan'la savaşan şah ordularının komutanının lakabıdır.

Yeni Osmanlı kimi nahelef olsun, ne üçün?

Bata, yâ Rab, görüm İranları İranlıların!

Derhegiget pis imiş ganları İranlıların!

Tahran mücahitleri tarafından tutuklandıktan sonra Mehemmedeli Şah kaçıp Rus sefirliğinde saklanır. Şair şiirde bu olaya da değinir:

Yansın İranlıların arkası, yandı ciyerim!

O yetim Memdeliden var yine bir kötü haberim;

Bele derler ki, goyub tahtı gaçıb tac-i serim,

Sığınıb konsula hakanları İranlıların

Derhegiget kötü imiş kanları İranlıların!" (Sabir, 1976: 133)

İrticanın ve hapislerin artmasına rağmen Sabir ne kimseye boyun eğmez ne de bu mücadelesinden geri adım atmaz. Şair bu konuda İran emekçilerini de bilgilendirir:

Gizli cemiyet yapın, meclis gurun, şura edin,

İğtişaşa başlayın her yerde fırsat vahtıdır.

Hayatı boyunca halkın hakkını savunmuş ve gözünü perdelemeye çalışanları eleştirmiştir. Sabir'in halk tarafından bu kadar kısa zamanda sevilmesinin, şiirlerinin ezberlenmesinin sebebi de budur. Onun yaşadığı dönemde halkın haklarını savunan başka yazarlar da vardır. Ancak bırakın ezberlenmeyi hiç anlaşılmazdı. Sabir halkın anlayacağı üslupta, halkın ruhunda ve dilinde yazdı.

O, vatanı için vefat eden kahramanların göğsündeki kanları, vatanın onlara verdiği "en'am", nişan adlandırır. "Gemü Möhnet Füzun Oldu" şiiri ilk defa *Molla Nasreddin* dergisinde (1909, No: 9) "Ebunesr Şeybani" imzasıyla neşredilmiştir. Mehemmedeli Şah tarafından milli meclisin dağıtılması sebebiyle yazılmıştır. Şiirdeki "boynuyoğun" Mehemmedeli Şah'a işaretir:

Ne için Kişver-i İran

Olur şahsiyyete gurban

Meyer bayguş sevir viran.

Veya tâleh zebun oldu?

Sebep boynuyoğun oldu!

Neden oldu iki dilli,

Ürekler kaldı nisgilli,

Dağıldı meclis-i milli,

Elemler [bayrak] sernigun [baş aşağı] oldu?

Sebep boynuyoğun oldu! (Sabir, 1976: 118)

Sabir sık sık İran hadiselerini hatırlatmakta İran inkılabının zayıf yönlerini göstermekte Türk inkılapçıları mücadeleye çağırmaktadır. İran inkılabının buhranlı

günlerinde yazdığı “*Osmanlılar, Aldanmayın, Allah’ı Seversiz!*” mısrası ile başlayan şiirinde mücadelenin zorlu yollarını anlatır; onları hayal kırıklığına uğramamaya, İran inkılabındaki başarısızlıklardan ibret alıp kendileri için ciddi netice çıkarmaya çağırır. Şiir ilk defa *Molla Nasreddin* dergisinde (1908 No: 31) “*Koca İranlı*” imzasıyla neşredilmiştir. Şair şiirinde İran’da halkı kandırmak için yapılan Meşrutiyet ilanını anlatır:

Osmanlılar, aldanmayın, Allah’ı seversiz!

İranlı gibi yanmayın Allah’ı seversiz!

Şad olmayın, ey sevgili millet vükelası,

Osmanlıda cari ola Kânûn-i Esâsî!

Kânûn-i Esâsî deme, İranlı ezası,

İranlıların başlarının kanlı belası,

Oğlanları ölmüş analar matemi, yası,

Derlense size var bu işin sonra sefası,

Aldanmayın, aldanmayın, Allah’ı seversiz!

İranlı kimi yanmayın, Allah’ı seversiz! (Sabir, 1976: 93)

Sabir Rusya’daki tecrübeleri Şark emekçilerine anlatır, onların boş vaatlere inanmamalarını tavsiye eder. Hâkim sınıfların ileri sürdükleri fikirlerin asıl mahiyetini halka anlatır. İran inkılabının tecrübesine ve ibret derslerine dayanarak, Türkiye’de başlayan inkılabi mücadeleler neticelenmediği takdirde faydalanılacak vaziyeti önceden haber verir:

Evvelce verirler size hürriyyet-i efkâr,

Yani danışıp fikrinizi eyleyin izhâr;

Vegta ki, danışdız, vüzera oldu haberdar,

Mütleg görecekler ki, cibişdane zerer var;

Her fenn ile olsa govacaklar sizi naçar,

Çünkü bu yığincagda olur hegginiz inkar,

Yahşı budu toplanmayın, Allahı seversiz!

İranlı kimi yanmayın, Allahı seversiz! (Sabir, 1976: 93)

Sabir büyük destanlar, romanlar yazmamıştır, ancak onun yazdığı küçük şiirler bir destan kadar büyük önem arz etmiştir. Ayrıca her hangi bir şiirinde mazmun dolgunluğu, az sözle çok şey ifade etme başarısı büyük eserin etkisi kadar kuvvetlidir.

Molla Nasreddin’de kadın meselesi de çok işlenen konulardan biridir. “*Azerbaycan’ın 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında en önemli sosyal problemlerden birinin kadının toplum hayatındaki yeri teşkil ediyordu. Hiciv ve mizahı kullanarak kendine özgü bir üslûpla ortaya çıkan Molla Nasreddin dergisi sayfalarında kadın konulu makalelere, resim ve karikatürlere yer vererek bu önemli konuyu halka*

anlatmaya çalıştı.” (Sariahmetoğlu, 2002: 267) Gelecek nesli yetiştiren, çocukları eğiten kadın esaret içinde yaşamamalı, iyi bir eğitim almalı, her türlü haliyle kendi haklarını kullanabilmelidir.

Sabir kadınların zor yaşamını da *Molla Nasreddin*'deki birkaç şiirinde çok başarılı bir şekilde anlatmıştır:

Hoşlamayız bir para nadanları,

Şive-yi nisvan-i müselmanları,

Neyleyirik Fatma Tükezbanları?

Annaları, Sonyaları yanlarız,

Ay barakallah ne güzel canlarıg. (Sabir, 1976: 151)

Dergideki “*Urefa Marşı*” şiirinde Sabir, ana dilinde konuşmak ve yazmak istemeyen kişileri eleştirmiştir:

İntelligentik, bu ki böhtan deyil,

Türki danışmag bize şayan deyil,

Türk dili gabil-i irfan deyil,

Biz buna gail olan insanlarıg!

Ay barakallah, ne güzel canlarıg!.. (Sabir, 1976: 151)

“*Dergi, Türkçenin korunmasına da önemli hizmetlerde bulun[muştur]. Dergiye yayımlanması için gönderilecek yazı ve şiirlerin Türkçe olması gerektiğinin yanı sıra, okuyucu mektuplarının da Türkçe olmadığı takdirde değerlendirilmeyeceği okuyucuya duyurulur.*” (Adıgüzel, 2007:8)

Molla Nasreddin dergisinde eğitim en çok işlenen konulardan biridir. Sabir “*Okutmuram El Çekin*” şiirini, oğlunu okutmak istemeyen bir babanın dilinden yazmıştır. İlk defa *Molla Nasreddin* dergisinde (1910 No: 15) “İmza: (...)” imzasıyla neşredilmiştir:

Bes ki, uşagdır hele, yahşı-yaman sanmayır,

Elmin ebes olduğun anlamayır, ganmayır,

Sair uşaglar kimi her söze aldanmayır,...

Besdi, cehennem olun, bunca ki aldatmısız,

İndi beş ildir tamam dinime el katmısız,

Sevgili evladımı kafire benzetmisiz,

Duydum işin serbeser, okutmuram, el çekin! (Sabir, 1976: 171)

“*Usul-i Cedit*” mekteplerine gitmek isteyen çocuklara anne babaların tepkisi ise şöyledir:

Gör néce alt-üst eleyib şeyleri,

Dönderib “a-ba”ye “elif-bey”leri,

Bid’ete bah, “ya” okutur “yey”leri,

Sanki hürufat [harfler] ile düşmandı bu!

Dur gaçağ, oğlum, baş-ayag gandı bu!.. (Sabir, 1976: 126)

Sabir “Çatlayır Hanbacı Gemden Üreyim” şiirinde mektep ve kitabın ne olduğunu bilmeyen, bunları görmek istemeyen genç kızdaki bahsetmiştir. Şiir ilk defa *Molla Nasreddin* dergisinde (1909 No: 17) “Ebunesr Şeybani” imzasıyla neşredilmiştir. Şiirde kocasının sürekli kitap okumasından şikayet eden genç bir kız anlatılmıştır:

Büsbütün gül kimi insanlarıdıg,

Ne müellim ve ne ders anlarıdıg;

Defterin andıra galmış sözünü

Eşidib, görmemiş idik üzünü.

Er [koca] değil, şair imiş haneherab [bedbaht]

Fikri yazmak, okumak. şüğüli kitap...

Bizim evde bahasan her terefe –

Tahçaya, bohçaya, yâ kim, irefe [rafa]–

Göreceksen bütün işgafta [dolap] kağız,

Kasada, nimçede, boşgabda [tabak] kağız;

Yığılıb dağ kimi her yanda kitab,

Evde, dehlizde, her yanda kitab

Deyirem, ay kişi, gel bir özüne,

Bu ne iştir, a kül olsun gözüne... (Sabir, 1976: 120-122)

Çok sayıda insanla iletişimde olan şair, zahire, dış görünüşe ve söze kanmamak gerektiğini söyler. İnsan çoğu zaman gerçek yüzünü perde gibi saklamaktadır. Dönemin çeşitli tabakalarını temsil eden insanları kısa ve az sözle (“*Taziyaneler*”de) anlatır. Sabir sanki insanların kalbinin içini görmekte, gizli fikirlerini okumaktadır.

Şair, Çar Duması’nı da halkın lehine hiçbir iş yapmadığı için eleştirmiştir. Duma’ya seçilen vekillerin halktan olmaması da dikkat çekicidir. Seçilen üyelerin burjuva, ruhani sınıfı ve toprak ağalarından oluşması, bu seçimlerin demokratik olmadığını göstergesidir. Sabir, “*Glasnı [milletvekilij] Seçkisini Koydu Dum Müzakereye*” şiiriyle gerçekleri halka anlatmaya çalışmıştır:

Glasnı seçkisini koydu Dum müzakireye

Çatır sezon ki, gene elbeel geze rüşvet.

Glasnı olmag iki şerte bağlıdır ancag:

Birinci rüşvet, ikinci hede [tehdit], feget helvet [gizli].. (Sabir, 1976: 187)

Bu parçada zenginlik ve canlılık vardır. Eleştiri çok güçlü ve ustaca kullanılmıştır. Mısralarda yer alan olaylar bizi acı acı gülümsetmektedir. Yazar olay karşısında hissettiklerini bize hissettirmeyi başarmıştır.

Sonuç

XX. yüzyıl siyasi ve sosyal olayların, önemli gelişmelerin yaşandığı bir devirdir. *Molla Nasreddin* dergisi de tam böyle bir devirde ortaya çıkmıştır. *Molla Nasreddin*, sosyal şuurda ve yazı üslubunda Şark'ta bir devrimdi. Dergi kısa sürede Kafkasya'da ve İran'da yaşayan Türkler arasında şöhret buldu. Sade, anlaşılır dili, keskin karikatürleri ile halk arasında tanındı, sevildi ve şöhreti Kafkasya'nın sınırlarını aştı. *Molla Nasreddin*'in etkisi altında 1906-1920 yıllarında *Behlul*, *Zenbur*, *Mirat*, *Kelniyet*, *Tuti*, *Mezeli*, *Şeypur* vb. satıra dergileri çıktı, Azerbaycan dışında İran ve Orta Asya'da satirik mektepler oluşmaya başladı.

Molla Nasreddin bir tarih yarattı. Bir halkı, bir devleti, bir tarihi diriltti. Tarih, geçmişten geleceğe yazılan sözleri kaydeder. Roland Barthes'in belirttiği gibi, "[e]bedileştirmek için sözümüzü balmumuyla sararız." (Barthes, 2017: 11)

"Her sözün arkasında büyük bir tarih" vardır. "Yazı sözün izidir. Yazı sözün hayata, tarihe olan ebedi desenidir." Orhun Yenisey Yazıtları ve Kâşgarlı Mahmut'un *Dîvânü Lügâti't- Türk'ü*, Türk dillerinin eski dönemlerini, hayat tarzını, siyasi, askeri bilgileri, âdetleri haber veren önemli bir hazinedir. Dede Korkut, Köroğlu, Yunus Emre, Fuzûlî, Karacaoğlan, Âşık Elesker, Mirza Fethali Ahundzade, Mirza Celil, Şehriyar, Cengiz Aytmatov vb. Türk kültürünün değerleridir. (Veliyev, 1986: 6, 121, 287) *Molla Nasreddin* dergisi, Celil Memmedkuluzade ve Mirza Elekber Sabir'den günümüze kadar geçtiği yolu aydınlatmıştır. Türklüğün ortak değerlerini, özellikle de Türkçenin korunmasında önemli hizmetlerde bulunmuştur.

Halkı bilgilendirmeyi ve uyandırmayı kendisine görev edinen *Molla Nasreddin* yazarları, kendi dönemlerinde gördükleri kusurları ve haksızlıkları nazım ve nesir yoluyla okuyucuya sunmuşlardır. Amaç, eğlendirmek, neşelendirmek, güldürmek değil, hakikati daha iyi göstermek ve düşündürmektir. Eğitime önem verilmemesi, kız çocuklarının küçük yaşta zengin erkeklerle evlendirilmesi, kadınların sosyal hayatta hiçbir haklarının olmaması, Çarlık Rusyası yönetiminin halka verdiği zulüm, eziyet, bürokraside rüşvetsiz bir işin yapılmaması, dil ve eğitim konusu, derginin dile getirdiği önemli problemlerdendir.

Yapılan hicivlerde gözlem ya da eleştiri fertten ziyade toplumun geneli üzerine yoğunlaşmıştır. Toplumdaki her kusuru kendisine malzeme olarak seçen ve işleyen *Molla Nasreddin* yazarları dönemin sosyal hayatının tasvirini vermişlerdir. Amaç, karanlık muhiti aydınlatmak, halkı uyandırmak, insanları ilme, eğitime yöneltmektir. Kısacası, *Molla Nasreddin* dergisinde sosyal, siyasi ve iktisadi zorlukların yaşandığı, zulmün bulunduğu dönem, sömürülen halkın hayat şartları anlatılmıştır.

Celil Memmedkuluzade, Mirza Elekber Sabir yazılarıyla sosyal, toplumsal, kültürel olarak günümüze de ışık tutmuşlardır. *Molla Nasreddin* dergisi Türk tarih sayfasında unutulmaması gereken bir döneme damga vurmuştur. Bu etkiyi, günümüzün edebiyat temsilcilerinde de görmekteyiz.

KAYNAKLAR

ADIGÜZEL, Sedat (2007) Tiflis Edebî Muhitinde Molla Nasreddin Dergisi ve Dergide Tartışılan Konular”, **Bilig**, Sayı:41, ss.1-21.

AHMED ORUCOVA, Aygün (2014), “Rus Edebiyatının Seçkin Temsilcileri ve Celil Memmedguluzade”, **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, C.2, Sayı:4, ss. 51-55

AKPINAR, Yavuz (1994), **Azerî Edebiyatı Araştırmaları**, İstanbul: Dergâh Yayınları.

ALİYEV, Yahya (1979), **Büyük Yazar**, Bakı: Gençlik Yayınları.

Barthes, Roland (2017), “Sözden Yazıya”, **Sesin Rengi: Söyleşiler**, Çev. Ahmet Nüvit Bingöl, Metis Yayınları: İstanbul.

CAFEROĞLU, Ahmed (1963), “Yaşasın Şehriyar’ı Hürriyet”, **Türk Kültürü**, Sayı: 4. Şubat, ss. 5-7.

Celil Memmedkuluzade Ensiklopediyası (2008), Bakı.

EROL, Ali (2008), “Tasvir ve Tahlil Şiirleri İle İki Şair: Mehmet Âkif Ersoy ve Mirza Elekber Sabir”, **1. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu**, 19-21 Kasım, ss.101-113.

HABİBBEYLİ, İsa (2004), “Usta Mirze Celil Memmedkuluzade”, **Celil Memmedkuluzade Eserleri**, C.I, Bakı: Önder Neşriyyat, ss. 4-38.

HANDAN, Cefer (1946), **Seçilmiş Şeirler**, Bakı: Uşaggençneşr.

KASIMZADE, F. Ve M. C. Ceferov (1982), **Edebiyat 9**, Bakı: Maarif Neşriyyatı.

MEMMEDKULUZADE, Celil (1984), **Eserleri**, C. II- III, Bakı: Azerbaycan Devlet Yayınları.

MEMMEDKULUZADE, Celil (1985), **Eserleri**, C. VI, Bakı: Azerbaycan Devlet Yayınları.

MEMMEDKULUZADE, Celil (2002), “Cumhuriyet”, **Mukaddime**, Tertip eden İ. Hebibbeyli, Nahçıvan: Geyret Neşriyyatı.

MEMMEDKULUZADE, Celil (2004), **Eserleri**, C. I, Tertip eden İsa Habibbeyli, Bakı: Önder Neşriyyat.

MEMMEDOV, Memmed (1976), **Mirze Elekber Sabir Seçilmiş Eserleri**, Tertip eden Memmed Memmedov, Bakı: Maarif Neşriyyatı.

MİR CELAL ve F. C. Hüseyinov (1969), **XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı**, Azerbaycan Maarif Neşriyyatı, Bakı.

Molla Nasreddin (1906), 7 Nisan No: 3, 6.

Molla Nasreddin (1906), 7 Nisan No: 3.

Molla Nasreddin (1906), 7 Nisan No: 6.

Molla Nasreddin (1908), 20 Ekim No: 42.

Molla Nasreddin (1908), 4 Ağustos No: 31.

Molla Nasreddin (1908), 8 Eylül No: 36.

Molla Nasreddin (1909), 26 Nisan No: 17.

Molla Nasreddin (1909), 1 Mart No: 9.

Molla Nasreddin (1909), 19 Temmuz No: 29.

Molla Nasreddin (1910), Ocak 1910 No: 2.

Molla Nasreddin (1910), 18 Nisan No: 15.

RIZAYEV, Anar (2008), "Ebedi Mirze Celil", **Celil Memmedkuluzade Ensiklopediyası**, Bakı: Şerg-Gerb, ss. 8- 38.

SABİR, Mirza Elekber (1962), **Hophopname**, Haz. Abbas Zamanov, Bakı: Azərbaycan Devlet Neşriyatı.

SABİR, Mirza Elekber, (1976), **Seçilmiş Eserleri**, Tertip eden: Memmed Memmedov, Bakı: Maarif Neşriyyatı.

SARIAHMETOĞLU, Nesrin (2002), "Molla Nasreddin Dergisinde Kadın Meselesinin Aksı", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Yıl 4, Sayı: 7, Aralık, ss. 267-284.

ŞERİF, Aziz (1986), **Molla Nasreddin Nece Yarandı**, Bakı.

UYGUR, Erdoğan (2006), "Molla Nasreddin Dergisi'nde Felyetonlar", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı: 3, Eylül, ss.1-21

VELİYEV, Kamil (1986), **Sözün Sehri**, Bakı: Yazıçı,

ZAMANOV, Abbas (1962), "Bir Mübahase Hakkında", ACİAH, **İctimai İlimler Serisi**, Sayı: 5, ss. 119-126.